Rapport Länsmuseet Gävleborg 2021:26

HELIGA TREFALDIGHETS KYRKA

Historisk genomgång

Gävle stad och kommun
Gävleborgs län

Ulrika Olsson

Beställare: Kyrkans Fastighetssamverkan Stockholm KFS

LÄNSMUSEET
GÄVLEBORG

HELIGA TREFALDIGHETS KYRKA

Historisk genomgång

Gävle stad och kommun
Gävleborgs län
2021

Rapport 2021:26
Ulrika Olsson

LÄNSMUSEET
GÄVLEBORG

Länsmuseet Gävleborgs rapportserie

Rapportserien innefattar rapporter inom länsmuseets verksamhetsområden arkeologi, bebyggelsehistoria, byggnadsvård, kulturmiljövård, etnologi, konst- och kulturhistoria.

Rapporterna finns i PDF-format på www.lansmuseetgavleborg.se

Rapporter, böcker och mycket annat kan du köpa/beställa i länsmuseets butik butiken@xlm.se eller 026-65 56 35.

Utgivning och distribution:
Länsmuseet Gävleborg
Södra Strandgatan 20, 802 50 Gävle
www.lansmuseetgavleborg.se

© Länsmuseet Gävleborg 2021
Omslagsbild: Kyrkorummet i Heliga Trefaldighets kyrka 1901. Foto från ATA.
Staten har rätt att sprida dokumentationsmaterialet och rapporten enligt CC BY-licens. Lantmäteriverkets kartor omfattas ej av denna licens.
Allmänt kartmaterial från Lantmäteriverket. Medgivande MS2010/01366.
ISSN 0281–3181
Print: Länsmuseet Gävleborg

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

Tekniska och administrativa uppgifter 4
Sammanfattning 5
Karta 5
Lagskydd 5
Historik och beskrivning 6
Kyrkans exteriör och tomt 9
Kyrkorummets tidsepoker 15
Slutdiskussion 25
Källor 26
Arkiv 26
Fotobilaga 27

TEKNISKA OCH ADMINISTRATIVA UPPGIFTER

Fastighetsägare:	Svenska kyrkan i Gävle
Länsmuseet Gävleborgs dnr:	795/312
Projekttid:	oktober 2021
Besök:	2021-04-27
Beställare:	Kyrkans Fastighetssamverkan Stockholm KFS, Robert Edman

SAMMANFATTNING

Heliga Trefaldighets kyrka är belägen i den västra delen av centrala Gävle, i nära anslutning till Gavleån. På platsen för kyrkan har det funnits en kyrka sedan medeltiden. Det var kring kyrkan och framför allt efter ån, som staden Gävle, Norrlands första stad växte fram. Dagens kyrka började byggas 1638 och invigdes 1654. Kyrkan har genom åren byggts vid olika tillfällen och därtill har flera restaureringar utförts, varför kyrkan idag bär spår från många olika tidsperioder.

Heliga Trefaldighets kyrka står nu inför att projekteras inför en kommande renovering av såväl exteriör som interiör. För att bringa klarhet i kyrkans byggnadshistoria; kända ombyggnadsår, kända renoveringar samt vad dessa har inneburit, har länsmuseet fått i uppdrag att sammanställa dessa uppgifter utifrån arkivhandlingar.

Uppdragsgivare är Kyrkans Fastighetssamverkan Stockholm, KFS, Robert Edman. Ulrika Olsson, Länsmuseet Gävleborg har sammanställt föreliggande rapport. Som grund har använts textmaterial som Ingela Broström, Länsmuseet Gävleborg, sammanställde, men aldrig publicerade, i samband med en tidigare förstudie, 2012.

KARTA

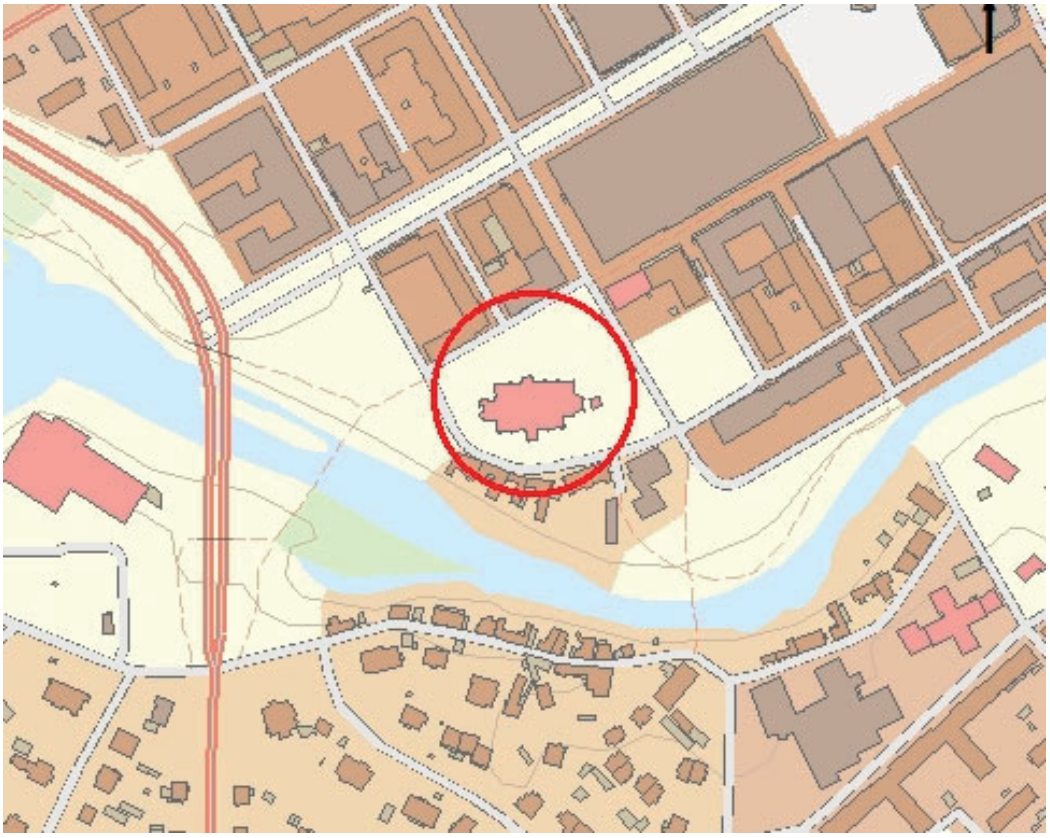

Figur 1. Utdrag ur Lantmäteriets fastighetskarta. Heliga Trefaldighets kyrka är inringad.

LAGSKYDD

Heliga Trefaldighets kyrka omfattas av bestämmelserna i Kulturmiljölagens 4:e kapitel.

HISTORIK OCH BESKRIVNING

Heliga Trefaldighets kyrka i Gävle ligger på platsen för Gävles första kyrka, vilken sannolikt uppfördes under 1400-talet. Enligt äldre uppgifter hade medeltidskyrkan måtten 53 × 21 alnar (ungefär 32 × 12,5 meter) och var alltså mindre än hälften så stor som den nuvarande kyrkan (63 × 28 meter). När den medeltida kyrkan skadades vid en brand år 1605 flyttades gudstjänsterna till slottskyrkan i väntan på en ny och mer ändamålsenlig kyrkobyggnad. 1638 revs den gamla kyrkan och grundläggningen av den nya påbörjades. I samtida handlingar omnämns byggmästaren som ”mäster Anders” från Stockholm. En samtida stentavla i valvbågen mellan kor och långhus berättar att invigningen skedde 1654 ”till den Heliga trefaldighetens ära”.

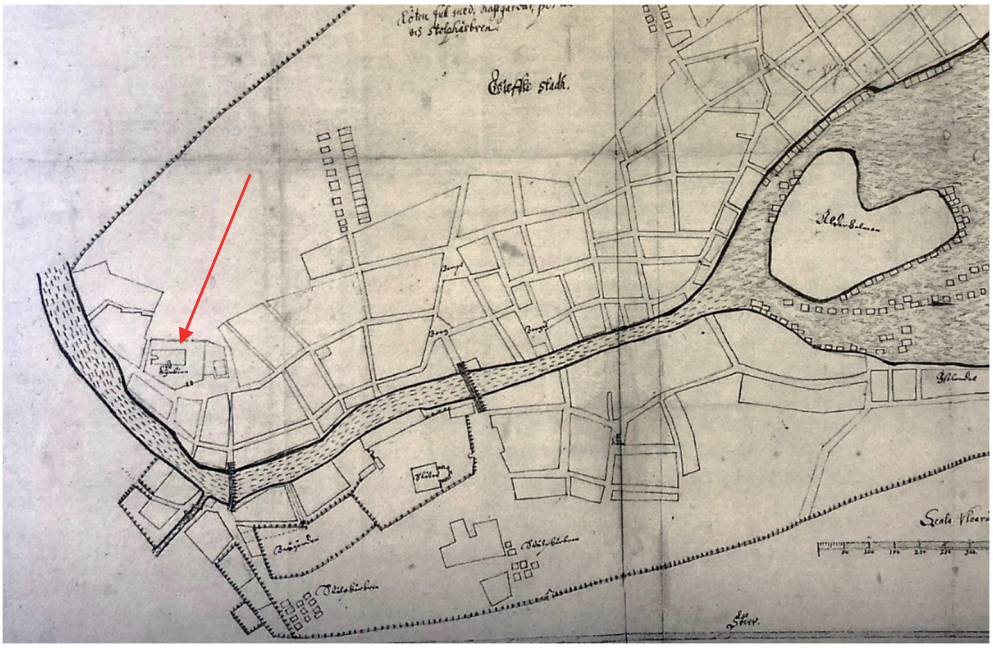

Figur 2. Den medeltida kyrkan är avbildad på en av de äldsta kartorna som finns över Gävle, 1630. (Kartan är beskuren.)

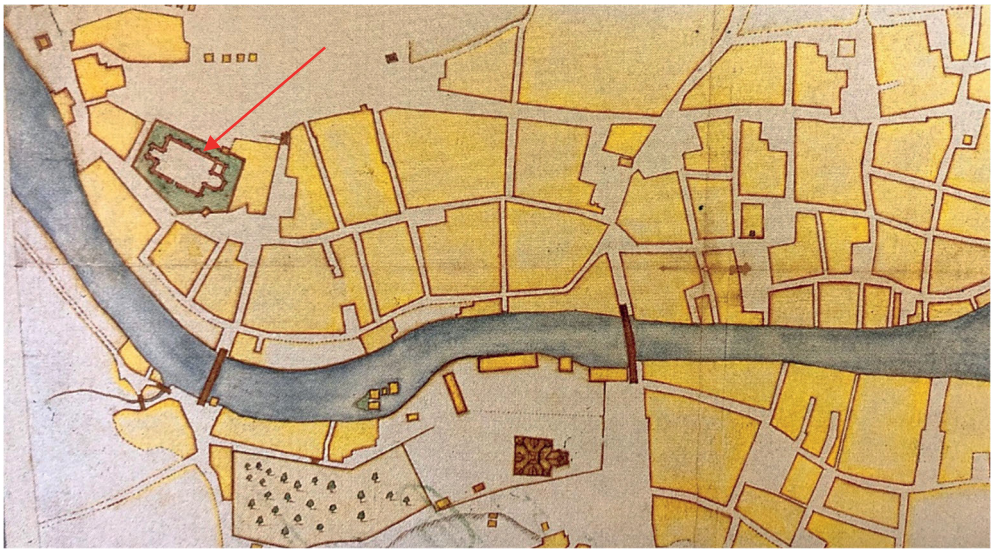

Figur 3. Kyrkan, under uppbyggnad från 1638 är inritad på kartan från 1646. (Kartan är beskuren.)

Heliga Trefaldighetskyrkan är en bred, treskeppig hallkyrka med ett tresidigt kor mot öster samt ett torn i väster. Det branta mittskeppstaket och de spetsbågiga fönstren är ett arv från gotiken, medan de låga och breda sidoskeppen är typiska för 1600-talet.

Bara den nedersta tornvåningen är från 1600-talet, och det är oklart om det från början verkligen var avsett att byggas till ett torn eller enbart var avsett att fungera som vapenhus. Först 1779 påbörjades bygget av det nuvarande tornet, som stod färdigt två år senare. Den välvda tornhuven, de prydande facklorna över urtavlorna och lanterninens livfulla takkontur visar i hur hög grad barocken präglade även det sena 1700-talets svenska kyrkoarkitektur.

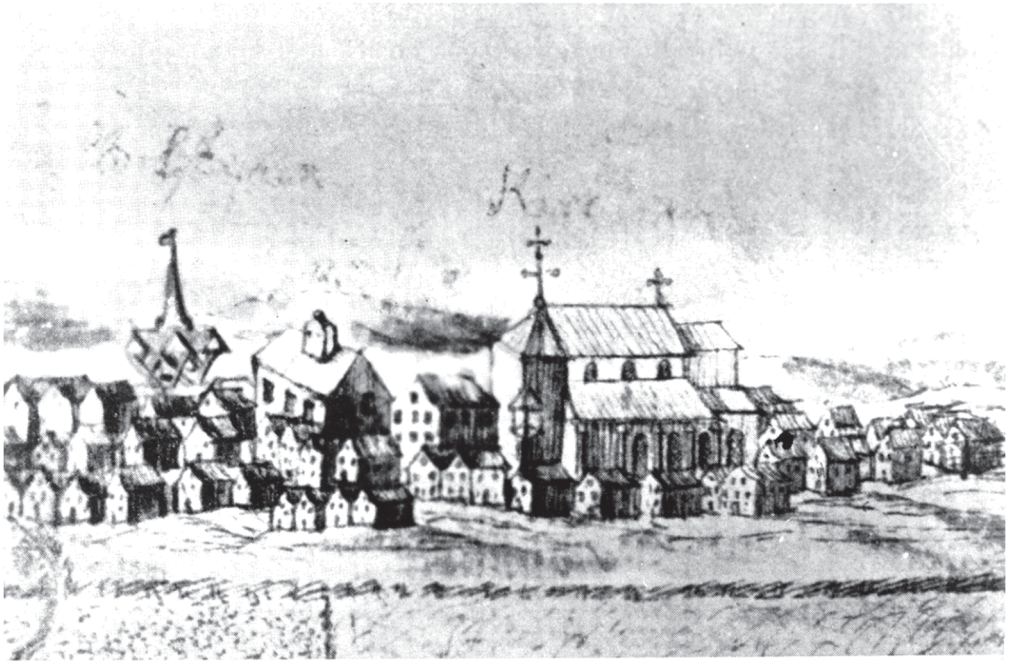

Figur 4. Heliga Trefaldighets kyrka med stapel jämte skolhuset. Tornet är alltså ännu inte byggt. Teckning av Gerdes för Svecia Antiqua, slutet av 1600-talet. Originalet förvaras på Kungliga Biblioteket, Stockholm.

Längre fram försågs även de norra och södra ingångarna med vapenhus. Det norra vapenhuset uppfördes under 1600-talet och revs redan 1827. Först år 1900 byggdes det upp igen, den här gången i sten men i övrigt som en kopia av det ursprungliga. Det södra vapenhuset byggdes år 1761, men revs vid restaureringen 1936 och nybyggdes därefter i sin helhet, förutom den ursprungliga portalen som behölls. De rundade hörnen och den breda bandrustiken är typiska för rokokostilen.

Kring kyrkan fanns en begravningsplats fram till 1809, då begravningar förbjöds innanför stadsgränsen. På 1820-talet revs den gamla bogårdsmur som hade hägnat in den medeltida kyrkogården. Kyrkotomtens nuvarande parkliknande karaktär tillkom 1845, då gångsystem anlades och de flesta lindarna köptes in från Bergianska trädgården i Stockholm. Enstaka träd på tomten är dock betydligt äldre. Av de båda gravkor som stått intill kyrkan finns numer bara ett kvar, det så kallade Brändströmska koret som började byggas 1774.

Figur 5. Litografi av L.A. Groth omkring 1820. Notera att bogårdsmuren fortfarande omgärdar kyrkotomten. Avfotograferad från Gävle stads kyrkor, 1936.

Kyrkan har givetvis restaurerats många gånger under århundradenas lopp. De dåliga grundförhållandena har varit ett återkommande problem som då och då har krävt omfattande ingrepp i stomme och valv när sättningarna har blivit för stora. Det hittills största ingreppet är rivningen av valven i södra sidoskeppet 1704. Mindre känt är kanske att valven i norra sidoskeppets båda östligaste travéer ersattes 1859. I samband med restaureringen 1936–1938 grundförstärktes kyrkans murar varför det då blev nödvändigt att demontera den fasta inredningen och bryta upp golven.

I övrigt är det främst förändringar i mode och liturgi som har gett upphov till åtgärder i kyrkorummet. Dagens kyrkorum är ett resultat av de många olika restaureringar som utförts, där varje tidsepok har tillåtits sätta sina spår.

Kyrkans exteriör och tomt

1600-talet

Byggnadsvolymen med sitt branta mittskeppstak, sina låga, breda sidoskepp och spetsbågiga fönsteröppningar har bevarats från byggnadstiden 1638–1654. Det rymliga vapenhuset i tornets bottenvåning tillhör också den ursprungliga byggnaden, liksom sakristian i två våningar.

1682 murades strävpelare på södra sidan, för att motverka de sättningar som redan då hade börjat uppstå. Det norra vapenhuset byggdes under 1600-talet, något närmare årtal har dock inte påträffats. Vapenhuset uppfördes i resvirke som reveterades.

1700-talet

Under 1700-talet genomgick kyrkan en rad utvändiga förändringar. Strävpelarna på norra sidan murades upp 1759. År 1761 byggdes det södra vapenhuset, som numera alltså är ersatt av en kopia. År 1764 togs en utvändig ingång till sakristian upp, med en järnplåtsklädd dörr som fortfarande är bevarad.

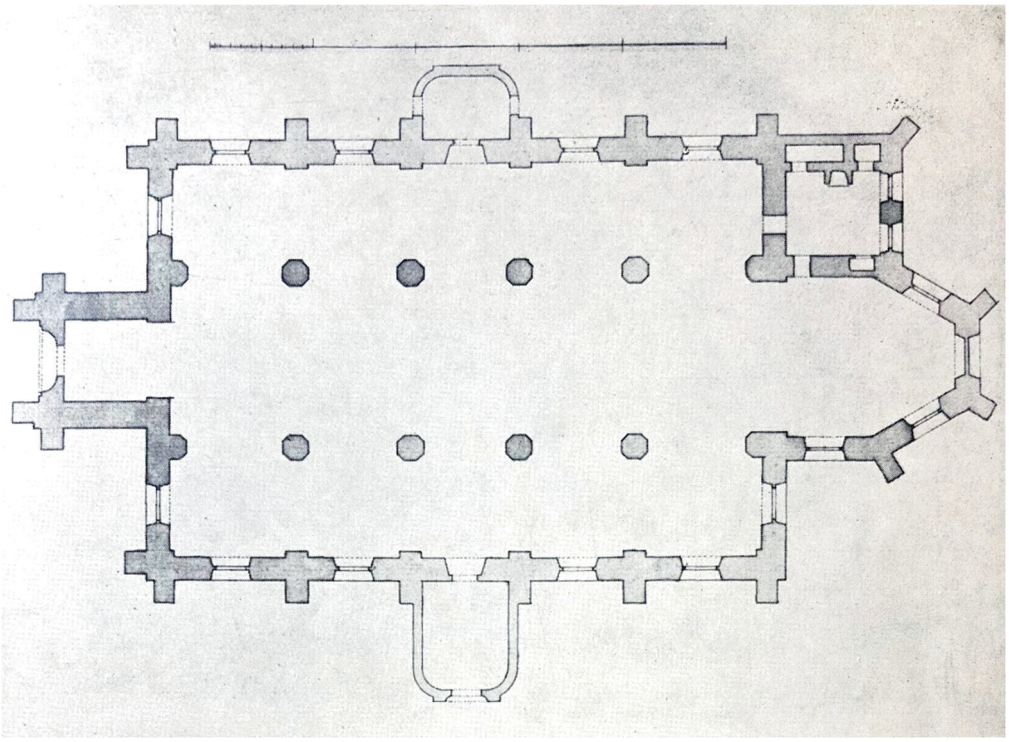

Figur 6. Heliga Trefaldighets kyrka i en uppmätningsritning från 1760-talets tidigaste år. Vi kan se att både den norra och den södra sidan har vapenhus, däremot har inte sakristians dörr mot den norra sidan tagits upp ännu. Uppmätningsritning av Lundquist, originalet förvaras på ATA.

Tornet byggdes 1779–1781 efter ritningar av stadsmurmästaren Evert Lundqvist och stadsbyggmästaren Raphael Pousette. Redan från början uppstår sättningar i tornet, vilket medför lutning. Pousette ligger för övrigt begravd i det Wallmanska gravkoret från 1789. Gravkoret är beläget mellan strävpelarna vid tornets sydvägg.

Brändströmska gravkoret, öster om kyrkan, började byggas 1774. Släkterna Valley, Elfstrand, Ennes och Brändström ägde gravar i koret. Söder om detta gravkor fanns gravkoret till släkterna Garberg och Sehlberg, sannolikt uppfört under mitten av 1700-talet.

Figur 7. Brändströmska gravkoret på ett fotografi från början av 1950-talet. Notera att taket fortfarande är belagt med spån. Foto ur museets bildsamling: XLM.D287.

1800-talet

Bogårdsmuren kring kyrkotomten tas bort, som en följd av att begravningar inne i städerna hade förbjudits 1809. Garbergs och Sehlbergs gravkor var 1834 så förfallet att beslut om rivning togs i enighet mellan kyrkorådet och gravrättsinnehavarna. Gravkorets plats markerades därefter med två flata gravstenar.

Norra sidans vapenhus, uppfört av resvirke och därefter reveterat, togs ner 1827. Korset med klot som kröner lanterninen sattes upp 1838. Under 1840-talet täcktes sidoskeppens flacka takfall med järnplåt från att dittills varit belagda med spån. Spåntaket på långhuset behölls dock. 1845 anlades kyrkotomten i en parkliknande utformning. Lindar köptes in från Bergianska trädgården i Stockholm - flera av dem är bevarade än idag - liksom andra lövträd som är av än äldre datum. Fönsterbågarna i gjutjärn sattes in 1864.

Figur 8. Heliga Trefaldighets kyrka sedd från Stapeltorget innan stadsbranden 1869. Foto ur museets bildsamling, XLM.D70.

1900–1921

År 1900 byggdes det norra vapenhuset efter ritningar av stadsarkitekten Erik Alfred Hedin. Det utformades som en kopia av det tidigare, vilket revs 1827. Det nya vapenhuset murades dock i sten. Den ursprungliga tanken var att göra en större tillbyggnad som kunde fungera som rum vid jordfästning. Vid tiden brukade jordfästningar hållas i det Brändströmska gravkoret som dock hade blivit för trångt. Förslaget med tillbyggnad genomfördes aldrig.

Samma år vattrevs och avfärgades kyrkans fasader, men det räckte inte för att säkra kyrkans bestånd. Redan 1904 kostnadsberäknades ytterligare grundförstärknings- och reparationsarbeten, enligt en artikel i Gefleposten.

År 1921 skedde en allmän upprustning av exteriören som rymde tak, fasader och torn.

1936–1938

1936 påbörjades en omfattande grundförstärkning av kyrkan, i syfte att slutgiltigt lösa sättningsproblemen. Grundförstärkningen skedde enligt en för sin tid avancerad metod, system Dahrén. Kopparlegerade järnpålar drevs ner i berget med maskinkraft och fylldes därefter med betong.

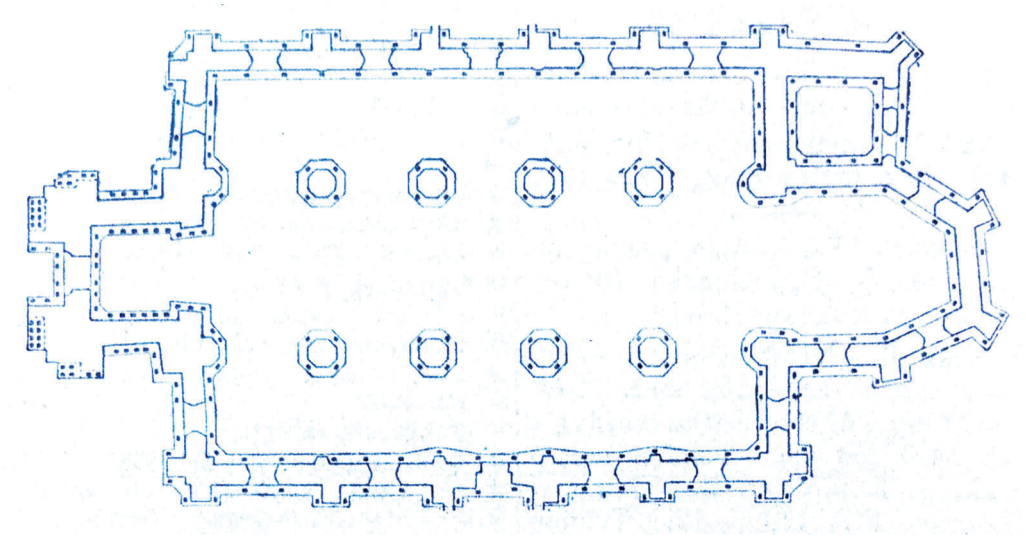

Figur 9. Ritning uppförd av A/B Grundförstärkningar inför den exteriöra och interiöra restaureringen 1936–1938. Ritningen uppfördes inför den så kallade Dahrénmetoden för pålning. Pålningspunkterna är markerade med prickar vid grundmurarna. Ritning avfotograferad från notis i Norrlandsposten 4 april 1936.

Samtidigt genomfördes en del utvändiga reparationer efter ritningar av stadsarkitekten Sven Wranér. Södra vapenhusets väggar revs och återuppbyggdes, medan portalpartiet behölls. Enligt en tidningsartikel blev även det Wallmanska gravkoret ”återuppfört i ursprungligt skick”. Kyrkans tre vapenhus fick nya kopparklädda ytterportar med dekor inspirerad av den järndörr från 1700-talet som finns i koret. Dessutom försågs var och en av dörrarna med en inskrift tillägnad treenigheten.

Sedan slutet av 1800-talet fanns en skorsten, utformad som en takryttare över koret. Eftersom kyrkan nu fick elvärme kunde skorstenen rivas och ersättas av det nuvarande järnkorset med förgyllda klot.

Figur 10. Rivningen av södra vapenhusets väggar pågår. Foto i samband med renoveringen 1936–1938. Foto ur museets bildsamling: XLM.CL006720-1.

1953–1962

1953–54 skedde den senaste utvändiga restaureringen. Fram till dess var långhustaket spåntäckt, medan sidoskeppens flackare tak var täckta med järnplåt sedan 1840-talet. Hela taktäckningen byttes nu ut till kopparplåt efter att takstolarna förstärkts. All fasadputs knackades ned och fasaderna putsades om med kalkcementbruk. Den kvastade ytputsen utfördes av genomfärgat bruk, med rödrosa konststenssockel och grågula väggar.

Några år senare, 1962, restaurerades det Brändströmska gravkoret med samma material och metoder.

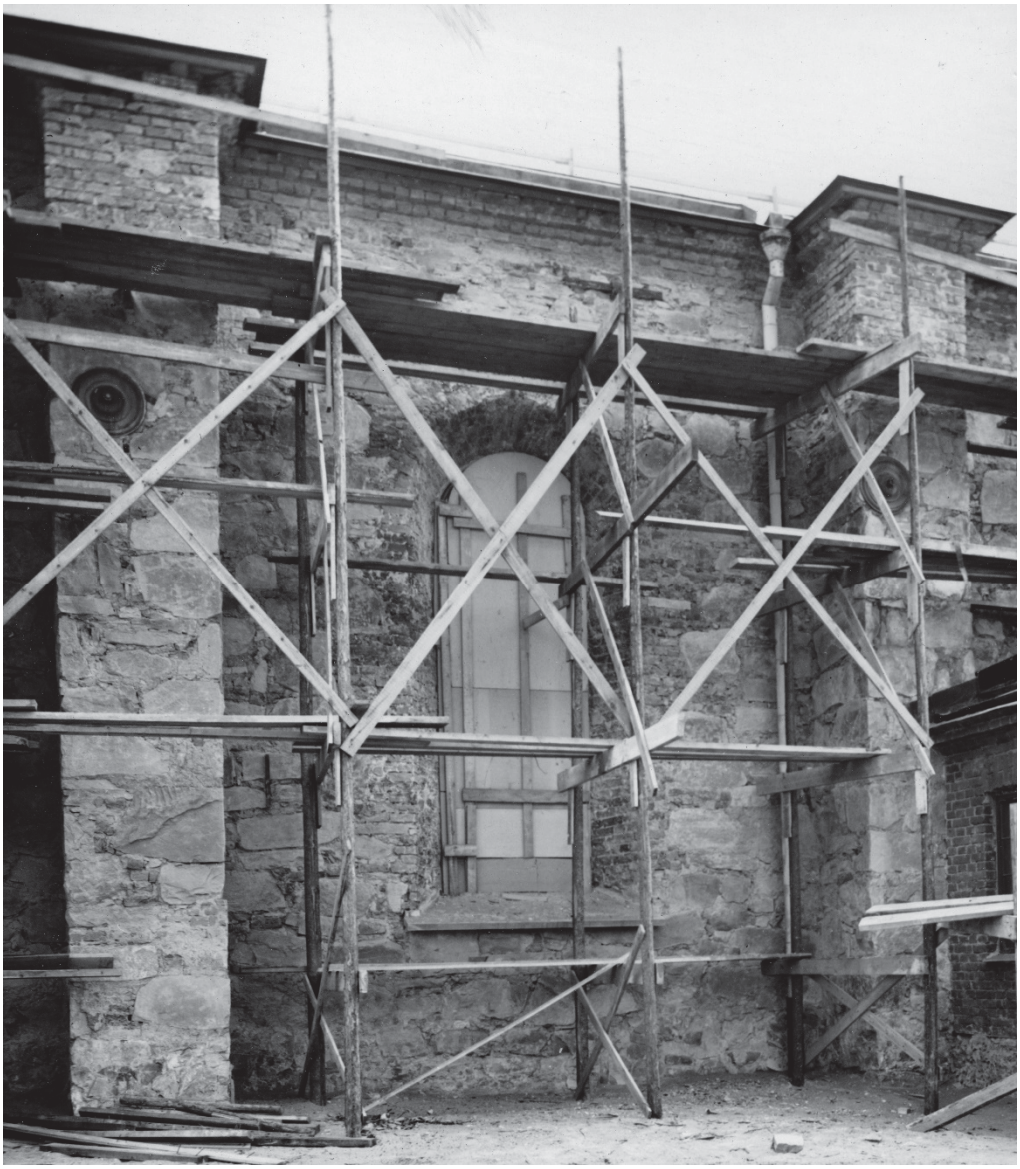

Figur 11. Kyrkans fasadputs är helt nerknackad. Foto från ATA 1954.

Kyrkorummets tidsepoker

1600-talet

Från kyrkans byggnadstid 1639–1654 är det främst själva rumsvolymen som har bevarats, det vill säga väggar och valv. Till skillnad från många andra större stadskyrkor från samma tid, exempelvis Jakobs kyrka i Stockholm och Kristine kyrka i Falun, betonas kyrkorummets bredd snarare än höjd, möjligen en eftergift åt de dåliga grundförhållandena.

De mycket rikt utformade stjärnvalven, med en växling mellan olika former av fyr- och åttauddiga valvstjärnor, är typiska för svenskt kyrkobyggande kring 1600-talets mitt. Välvningen har stora likheter med Jakobs kyrka i Stockholm även om valvstjärnorna i Heliga Trefaldighets mittskepp genomgående är mer komplexa. Eftersom samtida källor meddelar att kyrkans byggmästare kom från Stockholm är det inte uteslutet att han hade medverkat vid byggandet av Jakobs kyrka några år tidigare, eller att det på att annat sätt finns en direkt koppling mellan de båda kyrkorna.

Heliga Trefaldighetskyrkans predikstol och altaruppsats är mycket påkostade och tillverkade av Evert Friis. Båda var från början omålade enligt tidens mode. Den väldiga altaruppsatsen i tre våningar väger fem ton. Predikstolens rika dekor och framträdande plats i kyrkorummet speglar predikans centrala roll i dåtidens gudstjänstliv.

Gravhällar och epitafier över framstående borgare understryker dåtidens sociala skillnader. Samma funktion har de stora ljuskronor som skänktes av borgerskap och adel och som i flera fall är graverade med givarnas namn.

Under 1600-talets lopp förstärktes de relativt smäckra pelarna i kyrkorummet med skalmurar av åttkantig form, byggda av natursten och tegel.

Bevarade byggnadsdelar

- Stjärnvalven i kor, mittskepp och delar av norra sidoskeppet.
- Pelarna som skiljer mittskeppet från sidoskeppet.
- Minnestavla från kyrkans byggande i korbågen (1654).
- Predikstolen (1657).
- Altaruppsatsen (1662).
- Gravhällar.
- Epitafier och begravningsvapen.
- Ljuskronor och ljusarmar.

1700-talet

Under 1700-talet växte Gävles befolkning. Läktare byggdes både på norra och södra sidan för att alla stadsbor skulle rymmas. Dessutom fanns två mindre läktare ovanför sakristian, vilka tidvis användes av gymnasiets elever och därför har kallats ”djäkneskullen”.

1704 revs valven i södra sidoskeppet på grund av sättningsskador och inte förrän 1728–1729 ersattes de med nya. De nya valven utfördes som enkla kryssvalv.

Altaruppsats och predikstol målades i pärlgrått och blått 1746 respektive 1761. Målaren Anders Österdam, Stockholm, utförde arbetet. De dåliga grundförhållandena gav sprickbildning i valven varför dessa genomgick en reparation av stadens murmästare Daniel Lundqvist år 1759. Vid samma tillfälle vitlimmades kyrkan invändigt. För att församlingen lättare skulle kunna följa altartjänsten revs det höga och täta korskranket från 1600-talet och ersattes 1751 av ett lågt genomsiktligt skrank av järn, smitt av hovslagaren Christoffer Dæchant. Korskrankets grindar återbrdades till kyrkan på 1930-talet efter att en tid ha suttit vid en fastighet på Staketgatan 33.

Bevarade byggnadsdelar

- Kryssvalven i södra sidoskeppet (1728–1729).
- Dekorerad järndörr mellan koret och sakristian (1743).
- Korskranket (1751).
- Skulpterad pardörr med överstycke i gustaviansk stil mellan långhuset och västra vapenhuset.
- Psalmnummertavlor.
- Ljuskronor och ljusarmar.

1800–1875

1806 fylldes gravarna under kyrkans golv igen och året därpå lades golvet i kyrkorummet om.

Pehr Zacharias Strand bygger kyrkans nya orgel, vilken kommer på plats 1819.

De båda östligaste travéerna i södra sidoskeppet revs 1859. Till skillnad från 1700-talets byggmästare valde arkitekten Axel Nyström att kopiera de ursprungliga valvstjärnorna. Samtidigt monterades fyra nya, tvärgående dragjärn som låstes med cirkelrunda plattor i fasaden.

1875 ersattes den gamla slutna bänkinredningen av öppna bänkar, målade i ekimitation. Samtidigt installerades en ny centralvärmeanläggning med kanaler under kyrkans golv. Anläggningen eldades från ett friliggande ångpannehus väster om kyrkan. Inget av detta finns kvar i dag.

Bevarade byggnadsdelar

- Stjärnvalven i norra sidoskeppets båda östligaste travéer.
- Dragjärn i kyrkorummet.

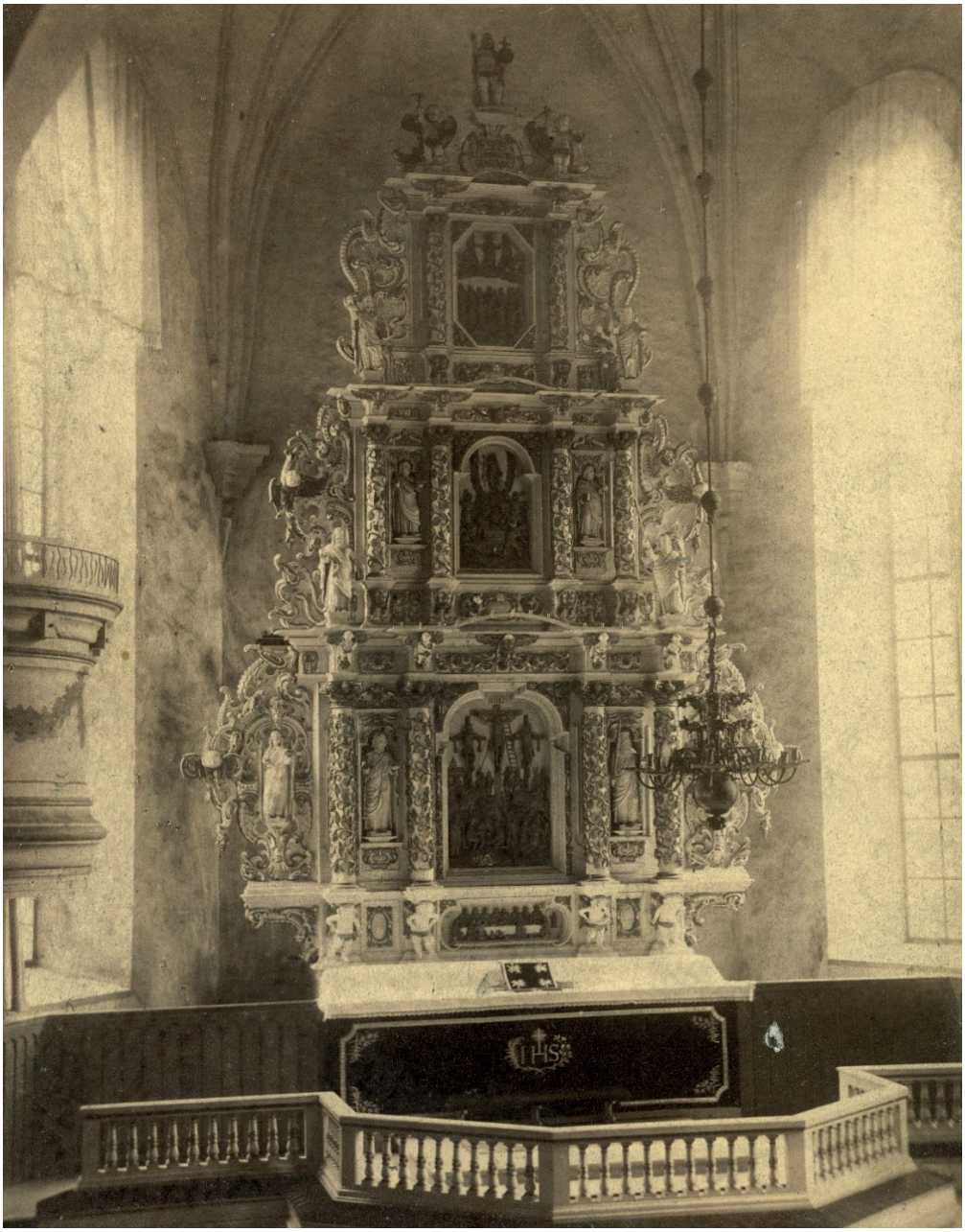

Figur 12. Koret och altartavlan 1886. Notera läktaren, den så kallade Djäkneskullen, till vänster. Foto från ATA.

1888

År 1888 skedde en omfattande restaurering under ledning av arkitekten Carl Möller. Syftet var att stilmässigt anknyta till kyrkans byggnadstid, även om 1800-talets nordeuropeiska renässansstil skiljer sig avsevärt från 1500- och 1600-talsförebilderna.

För att uppnå den eftersträvade stilrenheten rensades 1700-talets tillägg ut. Samtliga läktare revs. I stället byggdes en ny orgelläktare i väster och två mindre läktare över sakristian, alla i renässansstil. En ny orgel tillkommer, utförd av E.A. Zetterqvist & Son, Örebro.

Väggar, valv och pelare dekorationsmålades med oljefärg i kvaderstensimitation, golvet belades med grå och svarta cementplattor och fönstren byttes mot blyinfattade råglasfönster som gav det dämpade ljus tiden eftersträvade. Altaruppsats och predikstol målades om i ebenholtssvart med förgyllda detaljer.

Även de tekniska installationerna moderniserades. Kyrkan fick elektrisk belysning och en ny centralvärmeanläggning. Sakristian gjordes om till värmekammare och i stället flyttades funktionen som sakristia en trappa upp, till den övre våningen.

Bevarade byggnadsdelar

- Altaruppsatsen och predikstolens färgsättning i svart, blått och guld.
- Fönstren – träbågar prydda med svarvade halvkolonetter och blyinfattade rutor i färgat engelskt råglas.
- Korläktarna i renässansstil.
- Ljuskronor.

Figur 13. Kyrkorummets utformning efter restaureringen 1888. Foto sannolikt från 1901. Notera väggarnas och pelarnas kvaderstensimitation, samt träpanelen nertill. Foto från ATA.

1900–1907

Hösten 1903 berättar en notis i Gefleposten att arkitekten Nils Nordén hade gjort upp ritningar och kostnadsförslag till en reparation, inklusive ommålning av kyrkorummet som skulle genomföras året därpå. Målningen genomfördes dock först några år senare, efter beslut i kyrkostämman 1906. Uppdraget gick till dekorationsmålaren Edvard Berg. Vid de interiöra arbetena tillkom den nuvarande rika dekorationsmålningen i korvalv och korbåge, rosengirlanderna i valvbågarna mellan mitt- och sidoskepp och en ny, randig dekor på långhusets pelare. Väggarnas och pelarnas panel i nederkant togs bort. Delar av dekoren behölls när kyrkan restaurerades 1936–1937.

Bevarade byggnadsdelar

- Målad dekor i korvalvet, korbågen och de båda västligaste longitudinalbågarna (de längsgående valvbågar som skiljer mittskeppet från sidoskeppen.)

Figur 14. Kyrkorummet 1931. Kvaderstensimitationen från restaureringen 1888–1889 är kvar på väggarna medan pelarna målades randiga vid restaureringen under 1900-talets första år. Notera även dekormålningen i form av rosengirlanger i valvbågarna. Foto ur museets bildsamling: XLM.D283.

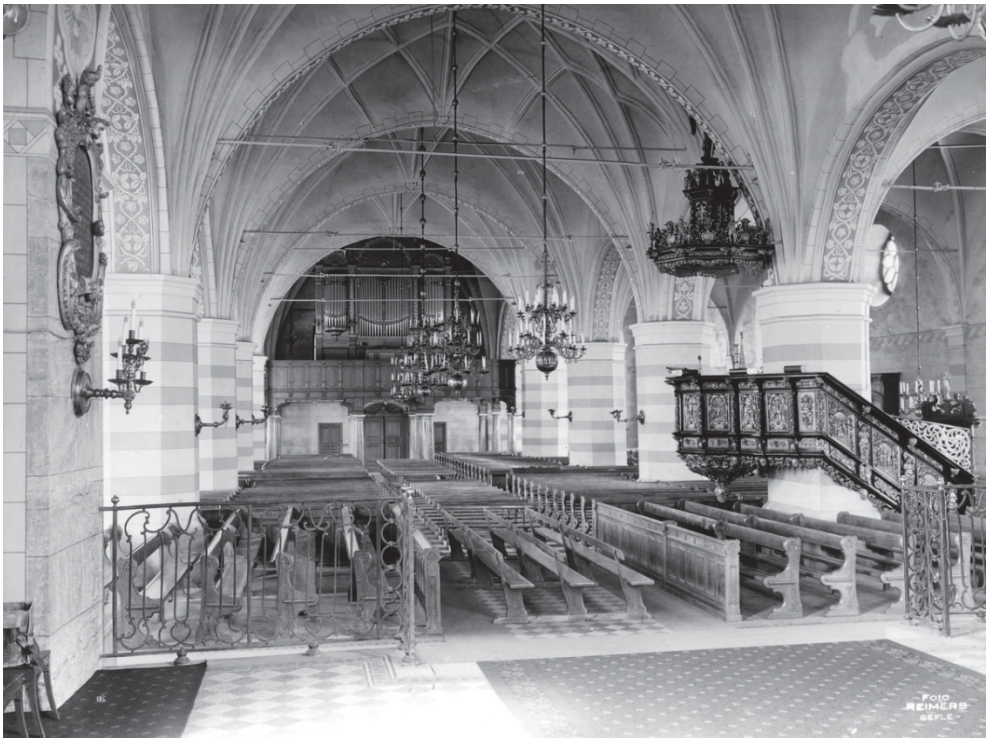

Figur 15. Kyrkorummet 1931. Foto ur museets bildsamling: XLM.D271.

Figur 16. Orgelläktaren 1931. Fotot är beskuret. Foto ur museets bildsamling: XLM.D271.

1936–1938

Grundförstärkningen 1936 förde med sig en genomgripande invändig restaurering som leddes av stadsarkitekten Sven Wranér. Bland annat måste hela den fasta inredningen demonteras och golvet rivas upp. Då hittades en mängd gamla gravhällar, som placerades i koret och i kyrkorummets hörn för att skyddas från slitage.

Figur 17. Kyrkorummet under pågående restaurering 1936. Foto ur museets bildsamling: XLM.CL015023-8.

Figur 18. En av de gravar under kyrkogolvet som hittades vid restaureringen 1936. Foto ur museets bildsamling: XLM.CL015023-11.

Målsättningen med restaureringen var nu att återföra kyrkan till sitt 1700-talsskick, ett förhållningssätt som var rakt motsatt det som rådde vid 1880-talets restaurering. Väggar och valv oljemålades i en gulvit kulör. Kyrkan fick återigen en sluten bänkinredning och en ny altarring i rokokostil. Gångarna belades med röd kalksten, medan bänkkvarteren fick trägolv.

I långhusets sydöstra hörn inrättades ett upphöjt dopkapell, där dopfunten placerades i centrum på en specialkomponerad matta av Märta Gahn, utförd efter utkast av Sven Wranér. Dessförinnan var dopfunten placerad i koret. Kapellet försågs med fönster i etsat glas som föreställer Jesu dop respektive Jesus välsignar barnen. Fönstren är komponerade av konstnären Vicke Lindstrand och utförda vid Orrefors.

Samtidigt som helhetseffekten i kyrkorummet tydligt anknöt till 1700-talet behölls en del av inredningen från sekelskiftet 1900. Från 1880-talets restaurering behölls korläktaren och orgelläktaren samt orgelfasaden. På inrådan av landsantikvarie Philibert Humbla sparades det tidiga 1900-talets målningar i korvalvet och i de bakersta valvbågarna. Det är intressant att Humbla också förordade att korskranket från 1700-talet skulle tas bort, men lyckligtvis genomfördes inte detta.

Eftersom centralvärmeanläggningen byttes ut mot elvärme kunde sakristian flyttas ner i bottenvåningen igen, och det övre rummet inreddes till skrudkammare. I samband med det ritade Wranér en ny ektrappa mellan våningarna, i en stil som hämtades från 1880-talets orgelläktare. Det stora vapenhuset i väster försågs med takvärme, som fogades in i ett kassetterat tak.

Bevarade byggnadsdelar

- Färgsättningen i gulvitt på väggar och valv.
- Golv av röd kalksten i gångar.
- Etsade glasfönster av Vicke Lindstrand i det före detta dopkapellet.
- Glasade pardörrar till norra och södra vapenhuset.
- Panelade dörrar mellan kyrkorummet och sakristian/korläktaren.
- Skåpinredning av ek i sakristians övre våning samt trappa i ek med skulpterat balusterräcke mellan våningarna. Kassettindelat tak med värmeinstallation i västra vapenhuset.

Figur 19. Från invigningen i mars 1938. Väggar, valv och pelare är till stor del målade i ljus kulör. Kyrkorummet har åter försetts med slutna bänkkvarter. Foto ur museets bildsamling: XLM.CL012918-9.

Figur 20. Kyrkorummet från koret efter restaureringen 1936–1938. Foto ur museets bildsamling: XLM.CL012918-2.

Figur 21. Koret efter restaureringen 1936–1938. Foto ur museets bildsamling: XLM.CL012918-7.

1970–1971

Den senaste invändiga restaureringen av kyrkan skedde 1970–1971 efter ritningar av arkitekten Rolf Bergh. Det är den utformningen som i stort är bevarad idag. Ett viktigt mål var att underlätta en flexibel användning av kyrkans östparti, med koret, dopkapellet och östra delen av långhuset. Antalet bänkplatser minskades från drygt 1 000 till 900.

Rolf Berghs restaurering präglas av en uttalad eklekticism. Det som fanns kvar från restaureringarna 1888 och 1904 respekterades, förutom orgelläktaren som ansågs för trång och inte tillräckligt hållfast för den nya orgel som skulle byggas. Från 1930-talet behölls långhusets bänkinredning, glasfönstren i dopkapellet, dörrarna till vapenhus och sakristia samt större delen av kalkstensgolvet. Dessa äldre inslag i kyrkorummet kombinerades med en rad nytillskott i en strängt funktionell modernism som är typisk för Rolf Bergh.

Mest spektakulär är den fritt svävande orgelläktaren i utvald, svartbetsad plywood. Orgelfasadens uppåtsträvande svängda former upprepas i den svartbetsade kororgeln med sniderier i omålat trä.

I kyrkans främre del inrättades ett rymligt kyrktorg med golv av slipad kalksten. I samma material byggdes den nya, breda kortrappan i form av en gradäng, som motsvaras av en likadan nedanför kororgeln. Dopkapellet inrättades till lillkyrka med flyttbara stolar. Dopfunten flyttades till kyrkotorget.

Koret försågs med sidoställda bänkar vars ryggdekor korresponderar med den sektionerade altarringen i smidesjärn. Dessutom byggdes bänkar längs långhusets ytterväggar. De nya bänkarna vitlaserades, medan den slutna bänkinredningen från 1930-talet täckmålades i grönt, gult, vitt och svart. Längst bak i kyrkan byggdes två fristående förråd, varav ett har rivits i början av 2000-talet för att ge utrymme för samling och kyrkkaffe.

Kyrkan försågs med ny belysningsarmatur av varierande slag. I långhuset monterades elektriska ljuskronor och vägglampetter i mässing, medan koret försågs med lampetter och hängarmaturer i kristall, allt i tidstypisk formgivning.

Det stora vapenhuset försågs med ett glasat vindfång och tornkammaren ovanför inreddes till organistrum.

Bevarade byggnadsdelar

- Altarets podium i röd kalksten.
- Den sektionerade altarringen i järnsmide med läderklädd knäfall. Korbänkarna, laserade i svart och vitt med dekorerat ryggstöd.
- Kororgeln i svartbetsat trä med skulpterade detaljer.
- Den fritt hängande orgelläktaren med bröstning i svartbetsad plywood.
- Läktarorgeln med vitlaserad fasad, ritad av Rolf Bergh.
- Väggfasta vitlaserade bänkar i långhuset.
- Glasade skrudskåp vid långhusets norra vägg.
- Fristående förråd i långhusets nordvästra del.
- Ljuskronor och vägglampetter i mässing (i långhuset), takmonterad mässingsarmatur (under orgelläktaren) samt hängarmaturer och lampetter i kristall (i koret).
- Den slutna bänkinredningens färgsättning i grönt, vitt, svart och gult.
- Glasat vindfång samt ny trappa till tornet i västra vapenhuset.

SLUTDISKUSSION

I Heliga Trefaldighets kyrkan har kyrkorummet en heterogen karaktär, med inslag från många olika epoker. Detta uppdrag har varit att sammanställa kyrkans byggnadshistoria; kända ombyggnadsår, kända renoveringar samt vad dessa har inneburit.

Länsmuseet anser att det är mycket angeläget att det görs en utvärdering av vilka delar i kyrkorummet som konstituerar det kulturhistoriska värdet, för att därefter kunna ta ställning till vilka förändringar som är möjliga utan att viktiga värden i kyrkorummet går förlorade.

KÄLLOR

Artiklar i Norrlandsposten, Gefleposten, Gefle Dagblad och Arbetarbladet.

Endrén, Erik, Hellner, Brynolf & Elfstrand, Percy, *Gävle stads kyrkor*, Svenska bokhandelscentralen, Stockholm, 1932

Kihlström, Bengt Ingmar, *Heliga Trefaldighets kyrka*, Ärkestiftets stiftsråd, Uppsala, 1983

Nisbeth, Åke, *Heliga Trefaldighets kyrka i Gävle*, Stiftsbyrån, Uppsala, 1965

Vård- och underhållsplan, Heliga Trefaldighets kyrka, Gävleborgs län, Uppsala stift, 2018

Wranér, Sven, *Några ord om vad som kommit i dagen vid Heliga Trefaldighets kyrkas i Gefle restaurering,* artikel i *Från Gästrikland*, 1937

Arkiv

Länsmuseet Gävleborg

Antikvarisk Topografiska Arkivet

Landsarkivet

FOTOBILAGA

Samtliga fotografier är tagna 2019.

Mittgång mot koret. Predikstol och altartavla från 1600-talet, men med färgsättning från 1880-talets restaurering. Korbågens målade dekor härrör från restaureringen 1907. Bänkarna är från 1930-talets restaurering men färgsättningen från 1970-talets omdaning.

Kyrktorg mot kor. Notera de inmålade korläktarna mot väggarna. Kyrkorummets färgsättning blev ljus under 1930-talets restaurering, men ytterligare byggnadsdelar målades ljusa under 1970-talets restaurering.

Predikstolen från kyrkans byggår, men i färgsättning tillkommen under 1880-talets restaurering.

Kororgeln i svartbetsat trä från 1970-talet.

Slutna bänkkvarter tillkom vid 1930-talets restaurering, men den nuvarande färgsättningen är från 1970-talets restaurering. Notera den fritt hängande orgelläktaren från 1970-talet.

Korläktarna från restaureringen under 1880-talet målades in i ljus kulör vid 1970-talets restaurering.

Altaruppsatsen från 1600-talet.

Korvalvet med målad dekor från 1907.

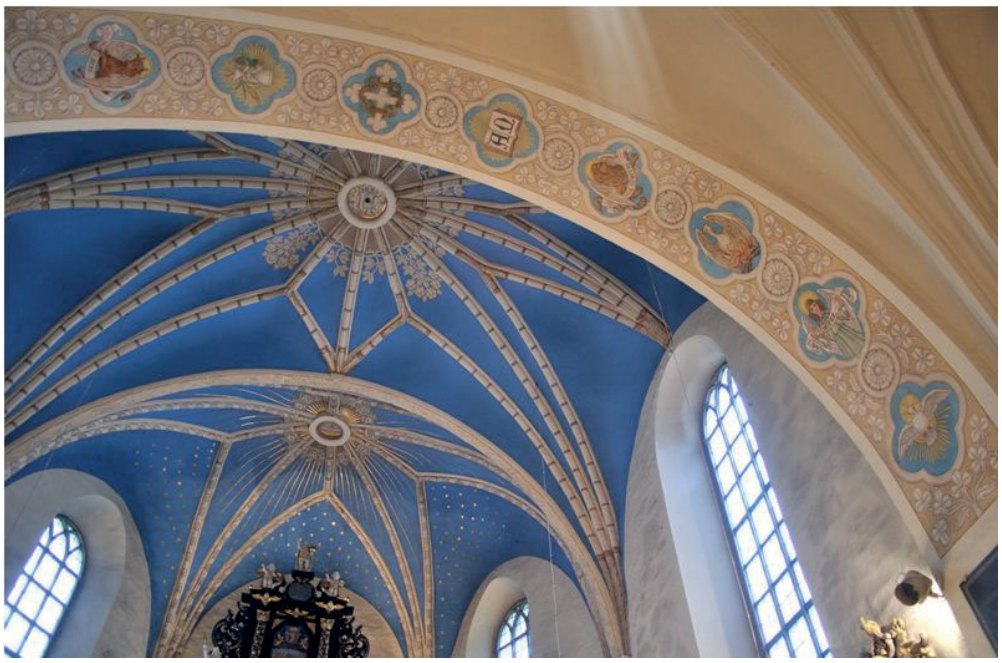

Korvalv och korbåge med målad dekor från 1907.

Dopkapellet efter södra sidoskeppet inrättades vid 1930-talets restaurering.

Slutna bänkkvarter från 1930-talets restaurering i färgsättning från 1970-talets restaurering.

Norra sidans sidoskepp.

Norra sidans sidoskepp, notera glasade dörrar ut mot norra vapenhuset. Dörrarna tillkom vid 1930-talets restaurering.

Kyrktorg mot norr. Dörren in till sakristian anas bakom skärmarna.

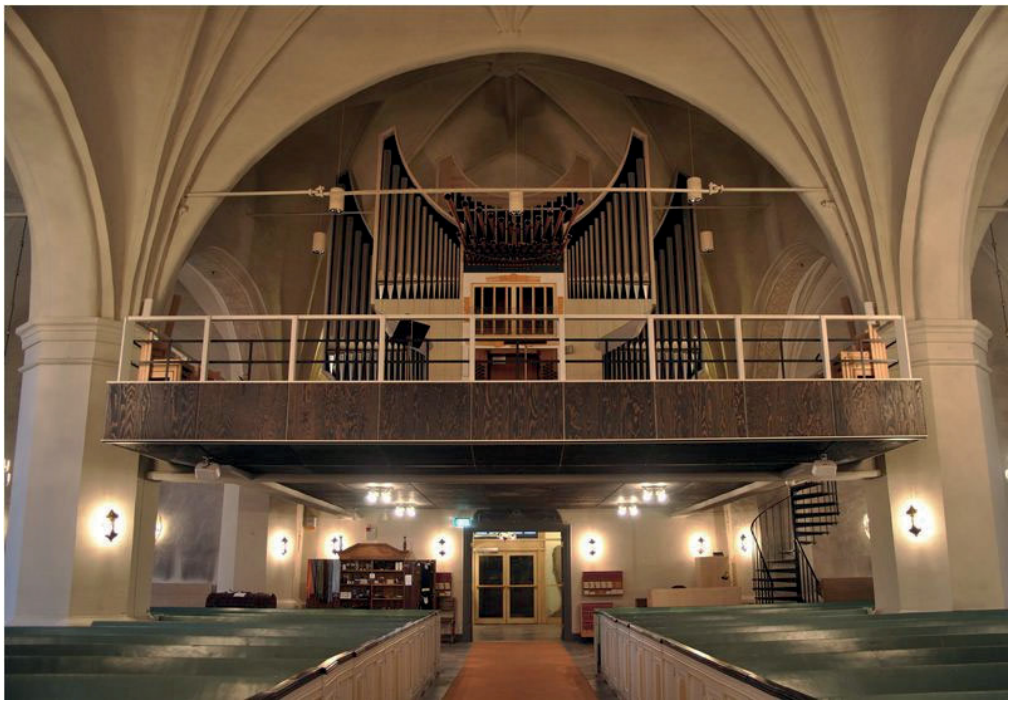

Den fritt hängande orgelläktaren skapades av Rolf Berg vid restaureringen 1970–1971.

En mängd ljuskronor skänktes av borgerskap och adel i samband med att den nya kyrkan uppfördes under 1600-talet. Flera av dem är graverade med givarnas namn.

I bakre delen av kyrkorummet finns ett öppet kyrktorg under läktaren.

Öppen trappa i metall leder upp till orgelläktaren. Notera det ena av två fristående förråd från 1970-talet.

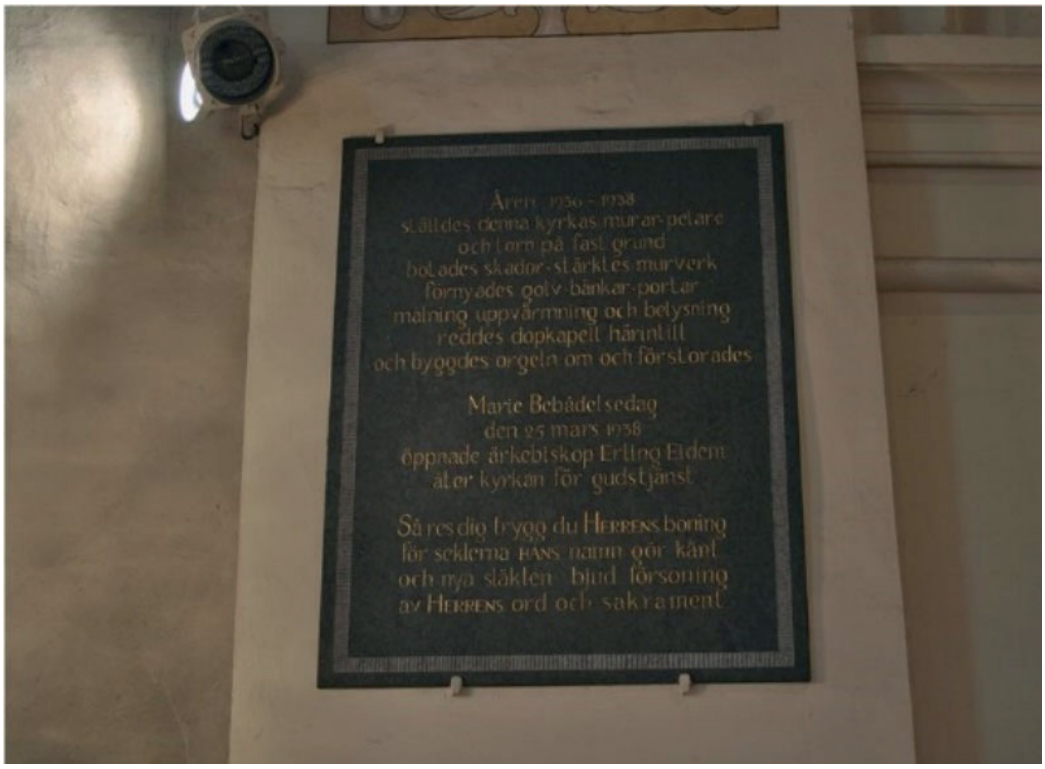

Minnestavla från 1930-talets restaurering sitter vid den dekorerade korbågen.

I samband med att tornet byggdes tillkom den skulpterade dörren mellan långhus och vapenhus.

Det glasade vindfånget i västra vapenhuset tillkom vid 1970-talets restaurering.

LÄNSMUSEET
GÄVLEBORG

LÄNSMUSEET GÄVLEBORG, SÖDRA STRANDGATAN 20, 802 50 GÄVLE. WWW.LANSMUSEETGAVLEBORG.SE